

Ansfried en Hilsondis in de abdij van Thorn

The origins of BAC(K)-3

Dubbele afstammingslijnen

Ondanks dat ik het boek rond de afkomst van Bac leek te hebben gesloten, laat het me toch niet los. De familie Bac wordt voor het eerst vermeld vanaf 1197, waar ene Walter Bac optreedt als getuige in een aantal Hertogelijke akten. Maar waar komen de Bacs eigenlijk vandaan? Verder spittend stuitte ik op wapenverwantschap met de geslachten Van Hochstaden en Van Baexem. Tijd voor een nieuwe onderzoeksrunde?

Westerloo en Olen

Tsja, waar te starten met mijn betoog. Laten we beginnen met Olen, waarvan zal blijken dat het een belangrijke rol zal spelen in de bewijslast. Ridder Walter Bac (Van Olen) hield rond 1244 de tienden van Olen. Dit zal dan een volgende generatie betreffen want de eerstbekende Walter Bac van Olen overleed vermoedelijk in 1235.¹ Ene Walter Bac, vermoedelijk Walter I, komt al in 1234 voor als getuige van Arnold I van Wezemaal. Zijn zoon Arnold II van Wezemaal was in het bezit van de tienden van het nabigelegen Westerloo, waarvan hij op 15 juni 1246 een deel verpandde aan de abdij van Tongerlo. Op 27 mei 1244 werd er voor het eerst een schriftelijke overeenkomst getroffen tussen één der Utrechtse kapittels, Sint-Salvator en de abdij van Tongerlo. Walter Bac, die de tienden van Olen van Sint-Salvator pachtte, stond ze terug af aan het kapittel ten voordele van de abdij van Tongerlo. Walter Bac had blijkbaar een pachtcontract met het Sint-Salvatorkapittel, waarbij hij jaarlijks 2,5 mark Keuls betaalde voor de tienden en andere goederen in Olen. Deze pachtrelatie werd later, onder gewijzigde voorwaarden, overgenomen door de familie Van Wezemaal. Ansfried (de jongere) had Westerloo, Olen, Buul en vermoedelijk ook Westmeerbeek in het jaar 995 of kort daarna geschonken aan de Utrechts kapittels Sint-Maarten en Sint-Salvator rond de tijd dat hij bisschop van Utrecht werd.² Keizer Otto III had blijkbaar de bezittingen van Ansfried in Toxandrie en Rijen nodig om het markgraafschap Antwerpen te vormen, dat moest dienen als buffer tegen de Vlaamse expansie en dat de graaf van Leuven, een binnenlandse oproerling in toom moest houden. Ansfried verschijnt eerder als slachtoffer van de hele ruil. Hij voelde zich weinig geroepen tot het bisschoppelijk ambt, dat hem door de keizer opgedrongen werd en dat hij niet kon weigeren. Hij stierf als bisschop van Utrecht in 1010.³

Abdij van Thorn

Graaf Ansfried was getrouwd met ene gravin Hilsondis (van Strijen), die samen met haar man rond 992 de abdij van Thorn stichtte. Het Abdijvorstendom Thorn was een klein kerkelijk abdijsvorstendom met als centrum de abdij van Thorn in Midden-Limburg. In de 12e eeuw werd deze abdij een wereldlijk sticht waarvan de abdisse uiteindelijk prelaten werden, zodat hun machtsgebied tot vorstendom werd verheven. Dit vorstendom hoorde tot de Nederrijns-Westfaalse Kreits van het Heilige Roomse Rijk. Het Land van Thorn is ontstaan uit een benedictijnenabdij die Ansfried de Jongere tussen 975 en 1000 stichtte. In 995 werd deze abdij een klooster binnen het prinsbisdom Luik. Ansfried en zijn vrouw Hilsondis hadden het klooster al diverse eigengoederen uit hun eigen erfgoed geschonken; door latere schenkingen breidde de abdij haar territorium uit. Reeds onder bisschop Notger (930-1008) werd de territoriale omvang vastgelegd. Rond 1007 verleende de Duitse keizer aan Thorn het markt-en tolrecht. Ansfried de Oudere had deze rechten in 950 reeds verworven in het nabije Casallum. In 1172 lijkt het klooster al de vorm van een wereldlijk sticht aan te nemen. In deze tijd moet de prins-bisschop zijn jurisdictie in Thorn verloren hebben, zodat Thorn een immuniteit werd. Kerkelijk bleef de abdij wel afhankelijk van het bisdom Luik.

¹ [Kroniek, Volumes 16-17](#), Historisch Genootschap (Utrecht, Netherlands), p.221

² [Pascua Mediaevalia gereidigeerd](#) door R. Lievens, Erik van Mingroot, Werner Verbeke, p.39-40

³ Idem

De graaf van Gelre stond als voogd in voor de bescherming van de abdij, maar stelde de graaf van Horne aan als ondervoogd om dit in zijn plaats te doen. In de 13e eeuw trachtte Horne zonder succes de abdij toe te eigenen. In de 14e eeuw verkreeg Thorn rijksvrijheid. Ten laatste in 1310 werd de abdis soeverein vorstin; deze status werd vastgelegd in 1348. De voogdijschap werd rond deze tijd opgeheven. Vanaf 1497 mocht de abdij zich officieel een wereldlijk stift noemen. In het begin van de 16e eeuw werd Thorn erkend als vorstendom binnen het Duitse Rijk en mocht de abdis zetelen in de Rijksdag.

Het eigenlijke land van Thorne was verdeeld in vier 'kwartieren', elk geleid door twee burgemeesters. De kwartieren waren:

- Thorn
- Stramproy en de Winkel
- Baexem en Grathem
- Ittervoort, Groot-Beersel, Ell en Haler

Verder lagen nog tal van parochies. Kerken die buiten Thorn lagen maar hiertoe behoorden waren:

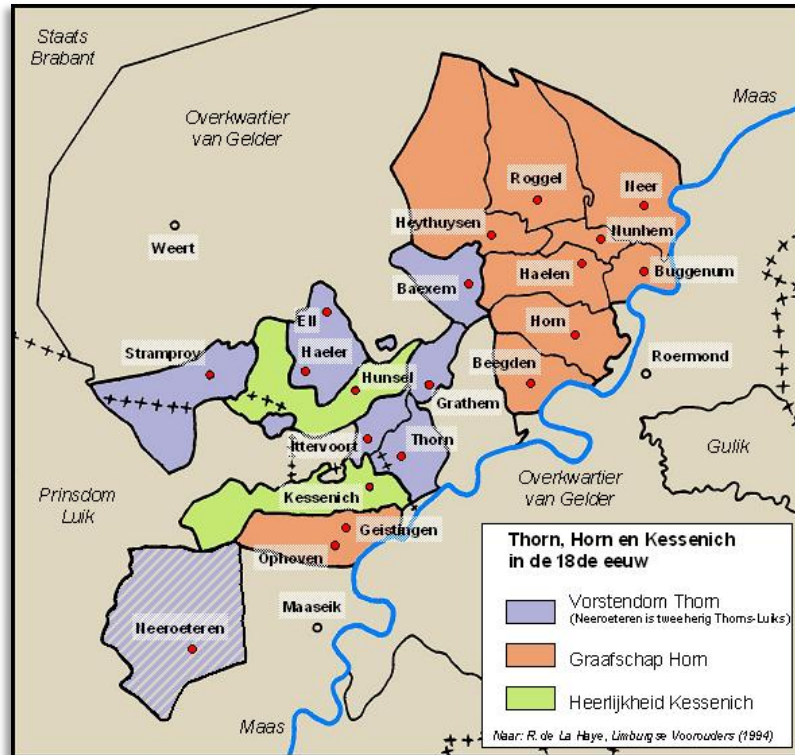
- de Sint-Remigiuskkerk in Baarle-Hertog, mogelijk reeds in 992 aan de abdij geschonken door Hilsondis
- de Sint-Martinuskkerk in Princenhage, opgericht in 1261 door abdis Hildegunde van Wassenberg
- de Geertruidskkerk te Geertruidenberg, die in 1310 op verzoek van abdis Margaretha van Petersheim tot kapittelkerk verheven werd

Hetzelfde geldt voor enkele hoeves die cijns aan Thorn moesten betalen. Ze lagen in:

- Zuid-Limburg: Waubach
- de omgeving van Breda: Alphen, Baarle, Bavel, Breda, Drimmelen, Etten, Geertruidenberg, Gilze, Ginneken, Leur, Meer, Meerle, Oosterhout, Princenhage, Sprundel en Wouw.

Hilvarenbeek en Thorn

De oudste vermelding van Beek vinden we in een charter uit 1157, aanwezig in de abdij van Tongerlo. Door het kapittel van Beek worden in deze akte twee vrije hoeven land te Viersel in erfpacht gegeven aan de voornoemde abdij. De Wystreuuic of Westerwijk vinden we terug in een charter uit 1147, waarin paus Eugenius III het St. Janskapittel te Luik onder zijn hoede nam en alle schenkingen bekrachtigde, die aan dit kapittel werden gedaan. Vanaf het begin van de 14e eeuw staat het dorp bekend als Beke der heyliger Hildevardi, mogelijk een verwijzing naar Hereswind (Hilsondis) de vrouw van graaf Ansfried, later bisschop van Utrecht en daar waarschijnlijk op 3 mei 1010 overleden. Dit echtpaar stichtte de abdij van Thorn, waarvan hun dochter Benedicta abdis werd. Hilsondis die gegoed was in onze streek - zij bezat onder andere een hof (curtis) te Gilze - zou met haar man de eerste stenen kerk in Beek gesticht hebben. In het oorkondenboek van Thorn vinden we Beek in het begin van de 14e eeuw terug als Beycke. De leengoederen van Thorn, in de buurt van de Westerwijk en de Biest, genoemd in een leenboek uit de 17e eeuw, kunnen via Hilsondis en haar dochter Benedicta in handen van deze abdij gekomen zijn. Vanaf de 14e eeuw traden de hertog van Brabant en de prins-bisschop van Luik op als halfheren van de heerlijkheid Hilvarenbeek op, waartoe ook Diessen, Westelbeers en Riel behoorden. Volgens de auteur J.P.J. Lijten zou de bisschop van Luik aan zijn Beekse rechten zijn gekomen door schenkingen van de voornoemde graaf Ansfried. Zowel de hertog als de bisschop bezat in de heerlijkheid gelijke rechten, bijvoorbeeld de hoge, middelbare en lagere jurisdictie, het jacht- en visrecht en het recht om dorpsbestuurders en ambtenaren te benoemen. Daarnaast was Hilvarenbeek een vrijheid, wat betekent dat een aantal rechten, vermeld in een vrijheidsbrief, onttrokken waren aan het recht van de hertogen en de andere halfheren.⁴

Thorn, Horn en Kessenich in de 18de eeuw. Naar R. de La Haye, "Limburgse Voorouders" (1984)

⁴ [Archeologisch Onderzoek Roodloop te Hilvarenbeek](#), Ecoconsultancy, Gemeente Hilvarenbeek 2015, p.13,14

Thorn had ook leengoederen in Westerwijk en Biest in omgeving Hilvarenbeek, dus ter hoogte van 't aude goet Broecheven. In 'Tilburgse toponiemen in de 16e eeuw', bijlage 73 over Broecheven valt te lezen: Het is een zeer oud toponiem. Op 2 december 1309 droeg Walterus Bac van Baescot over aan zijn zoon Willem de antiqua bona de Broecheven (het oude Goed van Broecheven). De naam bestond dus zeker al in de 13e eeuw. Broecheven komt zeer regelmatig voor in oude vermeldingen in de Bossche en Oisterwijkse protocollen in de periode 1384-1621. Het in de 14e eeuw genoemde 'Aude Goet van Broecheven' vormde het restant van een groot domeingood, gemakshalve 'Goet Broecheven' genoemd, dat zich oorspronkelijk uitstreckte van Broekhoven in het noorden tot Baarschot in het zuiden en dat behalve Broekhoven ook Biest-Houtakker, Westerwijk (de Westrik), de Haghorst en Diessen omvatte. Het goed is steeds allodiaal bezit gebleven en nooit aan de hertog van Brabant overgedragen. De grens van het grote domein zal in het noorden bij benadering gevormd zijn geweest door de Nieuwe Leije tussen Goirle en het Eselven, de Oerlese waterloop-Nustraet en Korvelse waterloop tot deze weer in de Leije stroomt.⁵ Afstammelingen van Walter Bac van Baescot, namelijk de jonkvrouwen Adriana en Beatrijs van de Coulster († 1532), hadden nog in 1546 goederen in Westerwijk liggen. Helaas is niet aangegeven waar dit Westerwijk gezocht dient te worden, doch dit moet welhaast het huidige Westerwijk tussen Tilburg en Hilvarenbeek zijn, dat in de volksmond de Westrik genoemd wordt. Het toponiem wordt reeds genoemd in 1146 als Wystreuwic en in 1186 als Wistrewich.⁶

Ubach over Worms

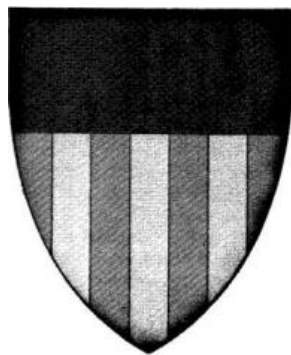
Het wapen van de Limburgse gemeente Ubach over Worms toont links het symbool van de Abdij van Thorn en rechts het wapen van Ubach. Dit wapen 'drie blauwe palen van azuur op goud en een rood schildhoofd' is gedacht te zijn het oude wapen van het Land van Rode rond Herzogenrath.

Eeuwenlang was de abdis van het stift Thorn grondsvrouwe van de schepenbank Ubach, terwijl de voorgedij werd uitgevoerd door het Land van 's Hertogenrade (Herzogenrath). Sinds de Slag bij Woeringen in 1288 maakte 's Hertogenrade als één van de Landen van Overmaas in personele unie deel uit van het hertogdom Brabant. De schepenbank Ubach bestond uit twee delen. Ubach-Parochie (Ubach-Pfarrei) ten oosten van het riviertje de Worm en het Overworms kwartier, op de tegenover gelegen oever.⁷

Het wapen (Geilenkirchen), dat overeenkomst met het wapen van de familie Mulrepas, de rode balk met de 3 blauwe pijlers, symboliseert het land van Rode (rode Balk) en de Ubach, Broichbach en de Wurm (de drie Beken).⁸ Telgen uit het geslacht Mulrepas⁹ waren heren van Rimburg. Mulrepas is overigens een verbastering van Mulrepach of Muhlenbach.¹⁰

Wapen 'Van Tilburg'

Afb. 7: Wapen van de familie Mulrepas, schildhoofd rood, daar- onder drie blauwe palen op goud (Catalogus van de tentoonstelling, blz. 175, vierde rij, vierde wapen).

⁵ 'Tilburgse toponiemen in de 16e eeuw' J.R.O. Trommelen en M.P.E. Trommelen (1994, redactie Van Dorenmalen, Peters en Van Putten). Bijlage 73. Broecheven

⁶ Zie ook mijn artikel 'De oorsprong van de gouden drielingsbalken'

⁷ http://genwiki.nl/limburg/index.php?title=Ubach_over_Worms

⁸ [Genealogieonline over Adelbert II van Saffenberg](http://www.genealogieonline.nl/adelbert-ii-van-saffenberg) (Graaf van Rode, Ministeriaal Te Valkenburg, Heer Van Ubach)

⁹ <http://www.landvanherle.nl/editie/1989/198910.pdf> p.84

¹⁰ [Schloss und ehemalige Herrschaft Rimburg, die Besitzer derselben vorzüglich](#) ..., Christian Quir, Aken, 1835, p.17

Van Schoten en Van Kinschot / De Bie

Het geslacht Van Schoten-Breda wordt gedacht erfgenaam te zijn van gravin Hilsondis van Strijen, de echtgenote van graaf Ansfried de jongere.¹¹ Verder zijn er uit de jaren 1215-1234 een Arnoud van Schoten en zijn zoon Hendrik van Schoten bekend, die op één of andere wijze tot de stam Breda en Schoten behoorden, het Schotenbroek onder Rijkvorsel als hoofdbezit hadden en bovendien gegoed waren onder 's Gravenwezel. Het erfgoed onder 's Gravenwezel gaven zij terug aan de abdij Villers (priorij Schotenhof), waaruit oorspronkelijke samenhang met Schoten mag worden afgeleid.¹²

Vrij algemeen wordt aangenomen dat de familie Van Kinschot voortkomt uit de belangrijke adellijke familie Van Schooten, die ook de naam Van Breda gedragen heeft. Deze familie bezat in de 13de eeuw o.a. het leen 'Schootenbroek' in de 'prochie van Rijkvorsele'.¹³ Telgen uit het geslacht Van Kinschot waren later weer verwant met Back.^{14 15} Zo is Margaretha van Kinschot, dochter van Jan van Kinschot († 1437) en Elisabeth de Valckenaere gehuwd geweest met Wouter Back, ridder, schout van Herenthals en neef van Benedictus van Kinschot (8e generatie).^{16 17} Als we nu voor elke generatie ca 20 jaar rekenen, betekent dit dat deze verwantschap moet dateren van 160 jaar daarvoor, in casu rond 1280. Zou dit een aanwijzing kunnen zijn voor een mogelijk huwelijk van Walter Bac van Baescot met een dochter De Bie / Kinschot? Margaretha van Kinschot stamt in ieder geval via De Bie in rechte lijn af van de heren van Breda en Schoten. Of Walter Back, schout van Herenthals, ook inderdaad afstamt van Wouter Back van Baescot, vergt nog nadere onderzoekingen.

Maar de Schotens waren ook verwant met het geslacht Van Herlaer. Arnoud van Wezemael trouwde half 12e eeuw met Bernardine van Diest. Hun dochter Agnes de Wezemael (1160-1222), huwde Arnold Schoote (1155-1234), vermeld als ridder in 1215. Hun zoon Hendrik de Schoote (1180-1251) trouwde op zijn beurt in 1204 met Jenne Ottosdr de Herlaer (1180-?). Naast de broers Godefroy, Jan en Conrad had dit echtpaar ook tot zoon Ambrosius van Breda dictus Bie. Zijn zoon Jan Bruijsten de Bie (1239-1312) trouwde met (1) Joanne Arnoud Rover, jkvr. van Herlaer (c1252-?), dochter van Arnoldus de Herlaer (1230-1302) en Beatrix van der Dussen. Daarna huwde hij (2) Mechteld Jan Hendriks van Schoten (De Bie) (c1250-?).

Nu wil het geval dat Jan Bruijsten de Bie een dochter had genaamd Catharina de Bie (1273->1351).¹⁸ Zou het kunnen dat deze Catherina trouwde met Walter Bac van Baescot? Qua leeftijden zou het net kunnen en Walter was immers volgens sommige bronnen gehuwd met een dochter Van Goerle, een geslacht dat nauw verwant is, zo niet als identiek beschouwd kan worden met De Bie.

Tevens is er nog een rafel onopgelost gebleven in mijn naspeuringen. Rond 1330 ziet ene Christina van Broecheven met haar zoon Jan te Den Bosch af van een cijns op het huis van Arnold van Diest.¹⁹ Hoogstwaarschijnlijk is hiermee bedoeld Arnold van Diest van Westphalen die inderdaad een huis 'Keizershof' bezat in Den Bosch.²⁰ Zou Catherina, na het overlijden van Walter Bac van Baescot wellicht hertrouwd kunnen zijn met Arnold van Diest???

Het geslacht De Bie was immers van enige afkomst.²¹ Rond 1351 trouwde Catherina Jans de Bie van Weelde met Gijsbert Bac van West-Tilburg, die hierdoor heer van Weelde werd. Haar vader was Jan de Bie van Weelde en diens vader was ene Theodericus (Dirk of Dieric) Sterke te Breda.²² Deze Dirk Sterke was gehuwd met ene Beatrix, jkvr van Breda, die verwante was van Rasso II van Gaveren, heer van Breda. De Sterke(n)s waren schepenen van Breda en een later generatie Dirk Sterke jr. was zelfs rentmeester van Jan II van Polanen en Willem van Duijvenvoorde, heer van Oosterhout.²³

¹¹ <http://www.knggw.nl/wp-content/leeuw/1913-34-226.pdf>

¹² [De eerste dynastie van Breda](#) (ca. 1100-1281) door Dr. P. C. Boeren in Jaarboek De Oranjeboom 17 (1964), p. 27 noot 14 Over Arnoud van Schoten en zoon Hendrik valt te lezen: Jhr. C. Ph. L. van Kinschot, in: Genealogische en Heraldische Bladen, V (1910) 1-192, speciaal blz. 26

¹³ Zevenneten.be [over het geslacht Kinschot](#) (Turnhout)

¹⁴ Gemeentearchief Delft, [Inventaris van het archief van de familie Van Kinschot, 1544-1978](#)

¹⁵ [Beschryvinge der stad en vryheyd van Turnhout](#), L. van Gorkom

¹⁶ [Bulletin et annales de l'Académie d'Archéologie de Belgique](#), Volume 4, p.188

¹⁷ [Genealogische en heraldische bladen](#), Volume 5, Centraal Bureau voor Genealogie en Heraldiek., 1910

¹⁸ [Drooglever.com](#), parenteel van Ambrosius de Bie

¹⁹ [Brabants Historisch Informatie Centrum](#), Huis Stapelen in Boxtel, 1294-1879, 1330 Christina van Broekhoven

²⁰ [Bossche-encyclopedie.nl](#) over Keizershof

²¹ [Généalogie de la Famille De Bie](#): (Extrait du Bulletin de l'académie d'archéologie), J. E. Buschmann, 1843

²² [Le livre des feudataires de Jean III, duc de Brabant](#), Louis Galeslout, p.192

²³ [Website familie Sterke\(n\) te Breda](#)

Van Herlaer

De naam Herlaer wordt voor het eerst genoemd in een oorkonde van gravin Adelheid, een dochter van graaf Everhard, waarin zij voor haar zieleheil en dat van haar echtgenoot graaf Hendrik het landgoed Orthen bij Den Bosch schenkt aan de Utrechtse Sint-Maartenskerk en aan Koenraad, de bisschop van Utrecht, van wie zij dit landgoed in leen terug ontvangt en die haar nog een hof te Weurt bij Ewijk in de Betuwe alsmede een hof te Wadenoyen bij Tiel in precaria geeft. De oorkonde wordt gedateerd tussen 1076 en 1099, en onder de getuigen bij deze handeling verschijnt Theodericus de Herlar et filius eius Poppo. Echter omtrent de echtheid van de getuigenrij bestaat enige twijfel. Er wordt verondersteld dat de getuigenrij van deze oorkonde, waarvan het origineel niet voorhanden is, later is toegevoegd. De onder de getuigen vermelde Gerung van Asperen wordt tussen 1134 en 1139 vermeld, terwijl het bestaan van de in deze rij genoemde Rutger van Malsen in twijfel wordt getrokken. De vermelding van Dirk van Herlaer en zijn zoon Poppo in onderhavige getuigenrij is niet van invloed op de uiteindelijke conclusie van het hier behandelde. Dirk van Herlaer wordt in 1087 nogmaals in een oorkonde genoemd. Hij was door de keizer aangesteld als voogd voor de Sint-Servaaskerk te Maastricht. Ten onrechte wordt de hier vermelde Dirk van Herlaer gehouden voor graaf Dirk van Are, die volgens de Annales Rodenses in 1211 een bezit had te Heerlen, *proprium etat Herle*.⁶ In aanwezigheid van kerkelijke hoogwaardigheidsbekleeders en rijksvorsten hield keizer Hendrik IV in mei 1078 te Aken een bijeenkomst en besliste hij in het geschil aangaande de kerk van Echt tussen Dirk van Herlaer, de voogd van de Sint-Servaaskerk te Maastricht, en graaf Gerard van Wassenberg. Gerard werd voor de tweede maal veroordeeld om de inkomsten van de kerk te Echt, die hij zich wederrechtelijk had toegeëigend, terug te geven aan de Sint-Servaaskerk.^{24 25}

Dirk van Herlaer had bezittingen te Gerdingen en Baesweiler, die hij opgaf aan zijn zuster die getrouwd was met Floris van Voorne.

Etienne van Hochsteden
(Armorial de Gelre)

Etienne van Hostaden / Steven
van Hoehsteden (Almorial de
Gelre)

In Gerdingen waren niet alleen de heren van Herlaer geëigend, maar ook de graven van Loon hadden hier allodiaal bezit. Net als bij de heren van Herlaer bestond er ook een relatie tussen de graven van Loon en de bisschoppen van Luik. Het toeval wil, dat Echt -waar Dirk van Herlaer voor het Sint-Servaaskapittel voogd was- in 1128 in het graafschap van de graaf van Loon (*in comitatu comitis de Los*) ligt. Ook oefenden de graven van Loon in verschillende plaatsen de voogdij uit voor het Maastrichtse Sint-Servaaskapittel en de Onze-LieveVrouwekerk aldaar. Er heeft dus, gezien hun gemeenschappelijk bezit in Gerdingen, kennelijk een verwantschap bestaan tussen de heren van Herlaer en de graven van Loon. Het lijkt er zelfs op dat deze verwantschap en de positie van de graven van Loon ertoe hebben bijgedragen dat Dirk van Herlaer tot voogd werd benoemd.²⁶

Hochstaden / Wassenberg

De dynastie Wassenberg begint als Gerard van Antioing moet vluchten uit Vlaanderen. Gerard van Antioing komt ook voor als Gerard Flamens, Gerard de Vlaming en Gerard I van Wassenberg (c985->1033). Gerard vluchtte rond 1020 uit Vlaanderen, waarna de keizer zich over hem ontfermde. Volgens de *Annales Rodenses* wordt hij door de keizer 'bij Wassenberg geplaatst'. Er wordt niet vermeld dat hij graafrechtelijke bevoegdheden over Wassenberg krijgt. Hij kreeg zoveel land toebedeeld dat zijn nakomelingen vorst van de streek zouden worden. Het is niet meer na te gaan welke goederen hij toebedeeld kreeg, maar in ieder geval het eigengoed of *allodium* Wassenberg. Hij is één van de voorvaders van onder anderen de graven van Dodewaard en Veluwe en van de graven en hertogen van Gelre. De stad Antioing, waar Gerard naar vernoemd was, lag aan de Schelde in de mark Ename aan de uiterste westgrens van het Heilige Roomse Rijk. Omdat Boudewijn IV hun gebieden had veroverd wendden Gerard en zijn broer Rutger zich in 1021 tot keizer Hendrik II. Daar klaagden ze dat ze slachtoffer waren geworden van de door het Rijk aan Vlaanderen verloren gegane gebieden in de zuidelijke mark Ename, die later met andere buurgebieden het graafschap Henegouwen zouden vormen. Ter compensatie kreeg Gerard het gebied Wassenberg waar hij als Gerard I "Flamens" ('de Vlaming') stamvader van het geslacht Gelre werd, en kreeg zijn broer Rutger

²⁴ [De herkomst van de heren van Herlaer](#), H. Verdonk, Brabants Leeuw 2000-3, p.133-143

²⁵ [Nieuwsblad-HVAT-2005-4-klein](#), deel 2, p.18

²⁶ [Nieuwsblad-HVAT-2005-4-klein](#), deel 2, p.21-22

het gebied Kleef, waar hij stamvader werd van het eerste Huis van Kleef. Gerard was getrouwd met Bava van Hamaland, dochter van Diederik van Hamaland (zoon van Adela en haar eerste echtgenoot Immed IV en kleinzoon van Wichman van Hamaland en Liutgard van Vlaanderen). Gerard werd opgevolgd door zijn zoon Gerard II van Wassenberg.²⁷ Deze voerde naast Wassenberg ook de naam Hochstaden. De benaming Flamenses heeft overigens niets van doen met Vlaming of iets dergelijks. Flamenses is een verbastering of verschrijving van Flaminus, hetgeen drager van de bisschoppelijke standaard betekent (Bisdom Keulen).²⁸ Telgen van het geslacht Hochstaden waren hoge functionarissen in het bisdom Keulen. Hermann III van Hochstaden was aartsbischop van Keulen in de periode 1089-1099. Koenraad van Hochstaden (c1205-1261) was als Koenraad I van 1238 tot 1261 aartsbisschop van Keulen. In 1248 legde hij zelfs de eerste steen voor de bouw van de Dom van Keulen. Belangrijk volk dus.

Van Baexem

Het geslacht van Baexem vertoont niet alleen een opvallende naamsovereenkomst met Bacx of Baex. Ook de wapens vertonen een opmerkelijke verwantschap.²⁹ De eerstbekende Van Baexen is ene Hendrik I van Baexen (c1230-?), ridder van de Duitse Orde te Biesen.³⁰ Deze was een zoon van Gerard I Van Limburg (c 1164-1225) (edelheer van Horne 1212-1220 en edelheer Van Wassenberg 1215-1225) en Beatrix van Merum (c1169->1240).

Het is opmerkelijk dat hij dezelfde rode gekroonde leeuw heeft als de hertog van Limburg en een overeenkomst met het schuin gestreepte wapen van 'Bachem' is er niet. Het is dan ook zeer waarschijnlijk dat hij van hoge adellijke afkomst was, mede gezien de functie die zijn zoon Joannes te Thorn bekleedde. Zo weten wij van Gerard I van Limburg - Wassenberg dat hij edelheer van Horne en Altena was in de periode 1212-1220 en 1215-1225 van Wassenberg. Gerard II volgde zijn vader Gerard I op te Wassenberg en daarom is Heinrich van Wassenberg weggetrokken naar Baexem bij Horne. Heinrichs vader Gerard van Wassenberg was gehuwd met Beatrix van Merum en was heer van Horne en Wassenberg en een kleinzoon van de Hertog Hendrik III van Limburg. Het is naar alle waarschijnlijkheid dat Heinrich van Baexen zijn zoon is volgens zijn wapen van Limburg. Baexem ligt maar op ca 6 km van Horn verwijderd. Henric is daar op een donjon te Baexem (woontoren op een eiland) gaan wonen en heeft zoals gebruikelijk in die vroege periode de naam van de plaats Baexem aangenomen. De donjon te Baexem moet vermoedelijk echter al langer hebben bestaan.³¹

De naam Baexem wordt voor het eerst genoemd in 1244, als het gaat om de vastlegging van de inkomsten van de abdis van Thorn. Baexen, Grathem en Iitteren waren kleine Duitse mini graafschappen van Thorn binnen het Loonse Graafschap Horne. Zo noemde de vader van Hendrik van Baexem, Gerard I van Wassenberg gehuwd met Beatrix van Merum zich heer van Horn van 1212-1220. Dirk III, heer van (Horn) Altena was patroon van de kerk van Kortessem. Hendrik I van Baexem werd als ridder opgeleid te (Alden) Biesen en werd daar met Rasso van Houte van Kortessem, de

De Baexem

Jan van Baexem, ridder,
Hendrik van Baexem,
Drossaard van Gorinchem
1484 resp. 1499

Baexen

Adriana Back, gehuwd met
Wolfart van Cloetingen

Anthonis Peetersz. Back,
Peeter Back, Baex, ca 1500

²⁷ wikipedia.nl

²⁸ [Hochstaden: Public Succession in Ripuaria of the High Middle Ages](#), Donald C. Jackman, p.5

²⁹ www.heraldischedatabank.nl

³⁰ Genealogieonline.nl

³¹ [Evaluatie en synthese](#) van het sinds 1995 in Limburg uitgevoerde archeologische onderzoek met betrekking tot de Middeleeuwen en Nieuwe Tijd, Henk Stoepker, 2007, p. 104

broer van zijn echtgenote Agnes vermeld. Doordat Hendrik via zijn vader in het gebied bekend was en hij met een Belgische dame uit Kortessem was gehuwd heeft hij via klooster Thorn dat Duits was daar een vrij leen gekregen en werd daar tevens aangesteld als bemiddelaar van Thorn voor dat gebied. Raso de Houte, heer van Kortessem, schenkt aan zijn zuster Agnes (de Houte) de Baexen, zijn zuster Mechtildis (de Houte) de Berghe goederen bij testament; verder aan minderbroeders, predikheren en begijnen alom (Roermond niet genoemd), verder aan kloosters o.a. te Thorn. Getuige was o.a. Daniel van Horn.³²

De vader van Beatrix van Merum, Rutger van Merum is overigens betrokken geweest bij de Loonse oorlog en werd in 1203 gevangen genomen te Leiden, was adviseur van graaf Dirk van Holland en de graaf van Gelre.³³ Zijn kleinzoon Dirk van Cuijck was burggraaf van Leiden. De vraag die onmiddellijk bij mij opborrelt is: 'Is dit de link naar de Van Brouchovens te Leiden?' Niet in directe lijn uiteraard, maar het feit dat het Sint Pancras kapittel alleen uit hoge adel uit Leiden wierf en Henric van Broecheven rond 1400 kanunnik aldaar was, geeft te denken.

Tot slot is nog vermeldenswaard dat Henric van Baexen zijn broer Gerard II van Limburg gehuwd was met Beatrix van Randerath (voogden van Boxtel). Tevens is zijn achterkleinzoon Heinrich VI van Baexen (c1419-1495) gehuwd met Margaretha van Broecheven (geb c1421), de dochter van Henric Wouter Bac van Broecheven.³⁴

De Graven van Gelre en 't Goet Te Baeck

Onder Zutphen ligt het goed Te Baeck. Ene Bertoldus de Baco, heer van Baeck³⁵ was rond 1190 ministeriaal aan het hof van de Graaf van Gelre.³⁶ Wellicht is het niet toevallig dat een tak van het geslacht Baco/Baecke/Bake hier opduikt.³⁷ Vermoedelijk zijn zij meegekomen in het gevolg van de graaf van Gelre, die immers afstamt van het huis Wassenberg.³⁸ 't Goet Te Baeck was een hertogelijk hof.³⁹ Gerard III de graaf van Gelre was overigens getrouwd met een dochter Margaretha van hertog Henric I van Brabant. Hiermee is Gerard III graaf van Gelre dus een zwager van Arnold II van Wezemaal, die immers ook trouwde met een dochter van hertog Henric I, genaamd Alix van Brabant.⁴⁰ Zowel het hertogdom Brabant als het graafschap Gelre hadden in de 12de eeuw belangstelling voor de gouw Taxandria, vanwege de stijgende welvaart van dit gebied en misschien ook om militaire motieven. Dit leidde tot verschillende gewapende conflicten waarin ook de lokale adel een rol speelde. De botsingen namen toe vanaf het moment dat Geldrop in handen van de graaf van Gelre kwam en eindigden met de volledige annexatie van het graafschap in 1190. In 1203 sloten Brabant en Gelre een verdrag waarbij het graafschap Rode werd overgedragen aan Hendrik I. Dat ging niet door, zodat er in 1206 een huwelijkscontract werd gesloten waarbij Gerard III van Gelre, de zoon van de graaf van Gelre, en Margaretha van Brabant, de dochter van Hendrik I, zouden trouwen, waarbij Margaretha het absolute bezitsrecht (allodium) van Rode zou krijgen. Dit huwelijk werd niet voltrokken. In 1229 werd overeengekomen dat Gerard III het voor 2000 marken aan de hertog van Brabant zou verkopen. In november 1231 vond uiteindelijk die overdracht plaats. De jonge Otto II van Gelre stond toen onder voogdij van zijn grootvader Hendrik I van Brabant.⁴¹

En wat heeft dit alles te maken met Bac?

Aleidis van Cuijck vrouwe van Osning (Salm), gravin Van Molsbach (geb. c1102), dochter van Hendrik van Cuijck en Alverade van Hochstaden, was getrouwd met Arnold II van Rode. Maar zij was ook getrouwd met Adelbert II van Saffenberg, heer van Ubach. Deze Adelbert II zelf was eerder rond 1110 getrouwd met Regewindis van Ruremunde (c1079-1127), vrouwe te Ubach, erve van de voogdij van de Thornse goederen te Ubach. In het land van Rode was de heer van Ubach ook de voogd van Thorn over een deel van het Ubachse gebied en het klooster aldaar. Later na Adelberts II zijn dood <1140 verkreeg zijn broer Adolf I het weer terug omdat hij toen nog leefde. Adolf overleed in 1147 en door het huwelijk van Hendrik II van Limburg met Mechtilde van Saffenberg (Adolfs dochter) ging deze voogdij naar de Hertog van Limburg. Op oude kaarten van het Limburgse land zien we dat van

³² [Grauwels III nr. 1820 regesten Gem.Roermond](#), 22 juli 1282, nr. 106

³³ [Leids Jaarboekje 2008](#), p. 16-21

³⁴ [Regionaal Archief Limburg, 16.1109](#) Familie van Scherpenzeel Heusch, akte 32, 21 augustus 1441 en akte 43, 5 mei 1497

³⁵ [Kasteleningelderland.nl](#) over Goet Te Baak

³⁶ [Ministerialiteit en ridderschap in Gelre en Zutphen](#), J.M. Winter, Instituut voor middeleeuwse geschiedenis, 1962, p. 119

³⁷ [Regionaal Archief Zutphen](#), stamboom geslacht Baak

³⁸ [Wikipedia.nl](#)

³⁹ [Drostambt en schoutambt: de Gelderse ambtsorganisatie in het kwartier van Zutphen \(ca. 1200-1543\)](#), J. A. E. Kuys, p.42, 82

⁴⁰ [Un exemple de passage de la minist rialite   la noblesse](#) : la famille de Wesemaal (1166-1250), p.337

⁴¹ [Verasdonck.nl](#), Het graafschap Rhode

Rimburg naar het Duitse Ubach tot aan Afden en terug naar Herzogenrath dit gebied als uitloper aan de Worm bij Limburg behoorde.⁴² Opvallend waren van dit vrome geslacht uit Ubach vele nakomelingen priester. Ook de banden met de familie Kessel waren van goede aard want we zien dat een nicht van Adelbert II, Alvaradis van Saffenberg huwt met Hendrik III van Kessel. Via Aleijdis van Cuijck komt zo Thorn weer in beeld.

Voorlopige conclusie

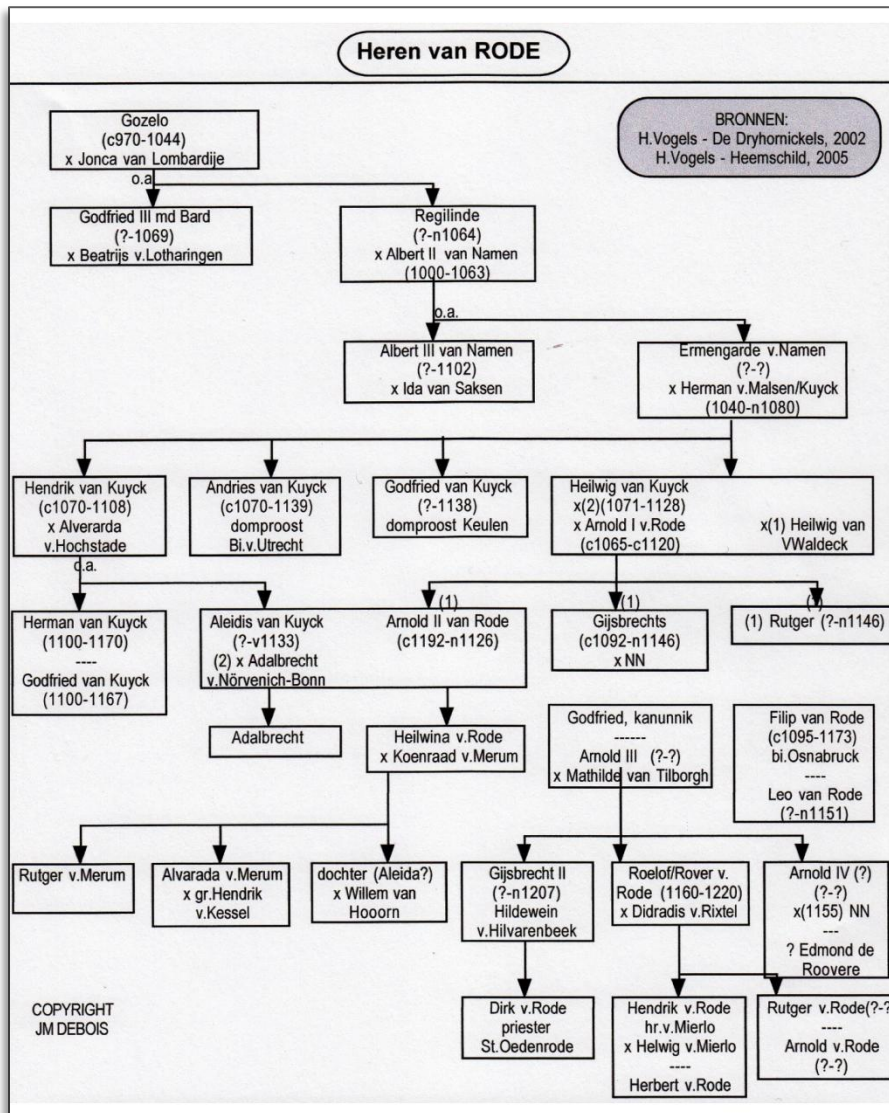
Ik vermoed dat Walter Bac van Olen ergens afstamt van het complex van de Heren van Rode zoals geschetst in de afbeelding hieronder. Wellicht was Walter Bac wel een zoon van Hildevaris van Rode en Beke (was zij de erfdochter van de goederen van Ansfried?), die voor de tweede maal rond 1180 trouwde met Gijsbrecht van Rode, zoon van Arnold II van Rode en Mathilde van Tilburg (vermoedelijke zus van Giselbert I van Tilburg). Maar die eerder in 1167 gehuwd was met Dirk van Herlaer. Rond deze Hildevaris circuleren veel sagen en legenden, als zou zij de heilige Hildewaren

zijn die haar naam heeft gegeven aan Hildewaren Beke (Hilvarenbeek). Zou Walter Bac dan een zoon kunnen zijn van Hildevaris en Dirk?

Aan Hildevaris en Ansfried wijdt J.A.M Coolen ook enkele passages in twee zeer interessante geschriften over de verloren zoon Reinier, die ik de lezer niet wil onthouden.^{43 44}

Of was Walter wellicht een zoon van Rutger van Merum?

Deze had wel een zoon Walter⁴⁵ van Merum (c1177-?), maar misschien is dat wel al te speculatief. Alhoewel, het wapen van Van Merum of Meerheym (rood-wit geschakeerd) vertoont overeenkomst met dat van Randerath en met dat van een geslacht genaamd Beek. De dochter van Rutger van Merum, Beatrix was wel de moeder van Heinrich I van Baexen, dus wellicht is het helemaal nog niet zo gek gedacht. Rutger zelf was overigens zelf getrouwd met Aleydis van Horne (Cuijck) (c1140-?).

⁴² Annalen van Ruldoc

⁴³ [Reinier, de verloren zoon van Lambert van Leuven](#), als stamvader van het latere geslacht Van Beeck Van Thulden met de drielingbalken, J. A. M. Coolen in Brabantse Leeuw 1975

⁴⁴ [Lambert van Leuven \(zoon van de verloren Reinier\)](#) als voogd in Brunerode, J.A.M. Coolen in Brabantse Leeuw, 1975

⁴⁵ [Genealogieonline.nl](#)

De Bacjes lijken zowel verwant te zijn met Hilsondis van Strijen via de lijn Schoten / Kinschot / De Bie als een afstammingslijn te hebben via Ansfried de jongere, die Olen schonk aan twee kapittels te Utrecht. De Ansfried-lijn lijkt te lopen via Wassenberg / Hochstaden / Saffenberg / Cuijck / Rode. Verder zijn er diverse verbanden met de Hornes en de Herlaers, waarvan een tak ook bekend stond als Van Herenthout. Wellicht is deze verwantschap ook niet verwonderlijk. De Herlaers hadden uitgestrekte bezittingen in Brabant, vaak in plaatsen waar ook Bac-Broechovens verschijnen. De gangbare voorstelling is dat Walter Bac I van Olen trouwde met Gertrudis, een dochter van Giselbert I van Tilburg. Dit huwelijk is echter nooit aangetoond. De Bacs waren anderzijds toch wel op één of andere manier erfgenaam van de Giselberten van Tilburg. Op 6 april 1248 bepalen Schout en Schepenen van 's Hertogenbosch dat Arnold Woutersz Bac zijn tienden te Oosttilburg (Oisterwijk) verkocht heeft aan de St. Gertrudisabdij te Leuven.^{46 47}

Onder Oosttilburg werd echter volgens F.W. Smulders in zijn artikel over het gebied der Tilburgen uit 1966 destijds verstaan: Berkel.⁴⁸ Dus wellicht is hier sprake van tienden te Berkel.

Vraag is hoe deze Arnold Woutersz Bac daaraan is gekomen. De tienden van Berkel waren voor 1/3 deel geschonken door hertog Henric I van Brabant (1214), voor 1/3 deel door Walterus van Tilburg (1234) en voor 1/3 deel door Giselbertus van Tilburg (1240). Toen Walterus van Tilburg zijn 1/3 deel van de tiende van Berkel schonk in 1234, was dit echter onder voorbehoud van zijn recht op de novale tiende, waarvoor cijns betaald moest worden.⁴⁹ De novale (nieuwe) tiende had in tegenstelling tot de oude tiende, betrekking op nieuw te ontginnen gronden. Zou deze transactie van Arnoldus Woutersz Bac uit 1248 deze novale tienden betreffen? Dit zou suggereren dat Arnold familie was van Walterus van Tilburg en deze tiende had geërfd, wellicht via zijn vader Wouter (Bac van Tilburg?). Of wellicht via zijn moeder Gertrudis, getrouwd met Wouter Bac (Van Olen), die dan ofwel de dochter van Walterus van Tilburg ofwel zijn zuster geweest moet zijn.

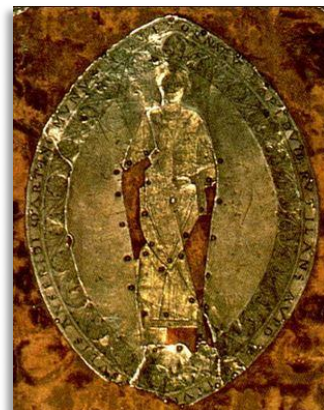
Voer voor nader onderzoek lijkt me.
Wordt vervolgd...

..-

H.L. van Broekhoven
Schiedam, 15 augustus 2015

De Ansfriedcodex in het Museum Catharijneconvent te Utrecht, door de bisschop geschonken aan de Dom in Utrecht

Gouden beslag op het 11e eeuwse evangelarium van Ansfried. (Utrecht, Rijksmuseum Het Catherijneconvent)

⁴⁶ VanMierlo.net

⁴⁷ [Oorkonden van Noord-Brabant 690-1312](#), 6 april 1248, p.305

⁴⁸ [De Kleine Meijerij Jaargang 1965 - 1966 XIX nr. 5-6](#), pp. 64-67

⁴⁹ [Opera diplomatica et historica](#), Auberti Miraei, p.750